

על מקור יום כיפור קטן

למע"כ מערכת "בית אהרן וישראל" ירושלים עיה"ק.

אתא לידי גליון פד ושם בעמ' צט ראיתי את דברי הרב יחיאל גולדהבר בענין "יום כיפור קטן" ותשובות"ח על המאמר הנפלא.

באתי להעיר כמה שכתב בתחילת המאמר שמקור "יום כיפור קטן" הוא מרינו יעקב מקוריאל ז"ל
עצמ"ד הסמ"ק מצורף. הנה מלבד זאת שההנהגות בסמ"ק זה הם מרינו משה מצורף שחי בתקופת
המהרי"ל (כמש"כ במבוא שם עמ' יא), הנה קטע זה הוא ב"ליקוטים" שעל הסמ"ק מצורף - שאין ידוע
מתי חיברם, ואולי נכתבו עוד יותר מאוחר מזמנו של הר"ם מצורף. עכ"פ באתם "גהגהות" מובא הרבה
פעמים ספר הטור (גם בתחילת הקודם לאותו עמוד צעישט), (רא"כ מחברו הוא די אהותא).

בברכת התורה

אלימלך אלעזר פרנקל

בני-ברק

בענין ליווי חתן לביהמ"נ בשבת עליה לתורה

לכבוד קובץ בית אהרן וישראל הי"ו, הנני בזה להודות לכם על הקובץ המופלא המלא מכל מחמרי התורה ובפרט מדור בירורי הלכות חן חן לכם.

ורציתי להעיר מה שנהוג בכלל ישראל ובפרט מה עיה"ק ירושתו בשב"ק אויפרוך שבאים לבית החתן ללוותו לביה"נ ול' הוא תמזה מ' דברים א. פסקנין בשו"ע סי' פ"ט דאסור לאדם להשכים לבית בחבירו כדי לומר לו שלום וכן בשאר לשונות אסור אע"פ שהחירו היכא שמוצאו כרחוק וכך פוסק בשו"ע מהרהר ז"ל, ובדואי שאמירת גוט שבת ומזל-טוב אסור, דלא גרע מאמירת צפרא דמרא טב דאסור. ואולי אפשר לומר דהמנהג הוא רק ללוותו לביה"נ ואח"כ כשבאים כן מותר לומר אפי' שלום כמבואר שם בא"ט יוצא מה שחשבו בודאי לאלו שאין מליץ החתן לביה"נ. כגון שהולכין אפי' להתפלל בביה"נ. ואחרת וכדומה ולא מצינו מי שאסור בזה ב. אמרנין בברכות [והוא מקור האיסור לאמירת שלום לפה"ת] "ב ע"א אמר רב כל הנותן שלום לחבירו לפה"ת כאילו בנה כמה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר משמה באפו כי כמה נחשב הוא וכו' ושמואל אמר כמה חשבתו לזה ולא לאלוהי, ובד"ה חדלו לכם פירש"ל כשיש לכם לעסוק כבודו המקום אל תתעסקו בכבוד האדם דאי לאו הכי למה לו לחדול ובד"ה וישמאל וכו' כמה חשבתו שהקדמת כבודו לכבודי, ובדואי דליותי חתן בשירי רחובות העיר אין לך כבוד גדול מזה וכו' הטוב יאיר עינינו בתורתו.

בכבוד רב

אליעזר לוי - ירושת"ו.

בענין קיום בקשות ותפילות הצדיקים

בְּקוֹבֵץ הַקְּדוֹם (גְּלִיּוֹן אֶב-אֱלֹלוֹ תִּשְׁנֶט, עַם' קִכ"ב) יִרְדּוּ הָא דַּמְרִינִן בְּמִס' בְּרוּכוֹת (דף ל"א:) שְׁחַנָּה בִּקְשָׁה עַל בְּנֵה שְׁמוּאֵל שִׁיחִיהָ לֹא אֵרֶךְ וְלֹא גֹךְ וְכו' וְלֹא חֶסֶם וְלֹא טִיפֶּשׁ. וְכַתּוּב עֲלֵה הַיַּעֲבֹץ בְּהַגְהוּתִי עַל אַחֵר דַּמְדְּחִינִן בְּגַמ' שֶׁם דְּשְׁמוּאֵל הִיָּה חֶסֶם גְּדוֹל בְּקִטְנֻתוֹ עַד כִּי שְׁהוּהָ הִלְכָה בְּפָנֵי רַבּוֹ, עַל כִּרְחֹךְ צְרוּכִים אֲנִי לֹמֵר דְּתַפִּילָּה זֶה שְׁלֹא יֵהָא חֶסֶם, לֹא נִתְקַיֵּימָה כּו. (-דְּהָרִי זֶה לְגִרְעוּתָא).

אולם ע"י בירושלמי (פ"ב דברכות ה"א, פ"ב דביכורים ה"א, פ"ד דתענית ה"א) דריש עה"פ (משלי י"ד) "בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתיים אך למחסור - חנה ע"י שריבתה בתפילה קיצרה כימי של שמואל, שאמרה וישב שם עד עולם והלא אין עולמו של לוי אלא חמישים שנה דכתיב ומכן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה" יעו"ש עוד ומסיים "ד' חייא בשם ר' יוחנן ר' שמעון בר חלפתא בשם ר'

מאיר, והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה', מכאן שכל המרבה בתפילה נענה". (ועוד בענין ריבוי התפילה ראה בספר יחי יוסף להגרי"ח סופר סי' ו').

וחינן להדיא מדברי הירושלמי דהיות וחנה הרבתה בתפילה הרי שבקשותיה כולם נענו ואפי' לגריעותא, שהרי עי' נתקצרו ימיו של שמואל. ואי נימא שהיו מתפילותיה שלא נענו א"כ קשיא בתרתי, חדא דא"כ לא היה צריך להתקבל אותה התפילה שגרמה לקצור ימיו של שמואל. ועוד דא"כ מה ראה יש מהכא דכל המרבה בתפילה נענה, הלא היו חלקים מתפילותיה שלא נענו.

וביותר יש לתמוה על היעב"ץ דמקרא ערוך הוא שנתמלאו כל בקשותיה, דהנה חנה בקשה מאת ה' "ונתת לאמתך זרע אנשים" (ש"א, א' י"א) ודנה הגמ' בברכות שם מהו הכוונה בבקשתה זרע אנשים, ומבאר המהרש"א דליכא למימר כפשוטו שנתכוונה לבקש אנשים - לשון רבים, וכלומר שביקשה בנים הרבה, דהא א"כ לא נתמלאה בקשתה ועלי אמר לה "לכי לשלום ואלוקי ישראל יתן את שלחן אשר שאלת" (שם, י"ז), ולכן הוכרחה הגמ' לבאר דכוונתה היתה לזרע שמובלע בין אנשים, לא ארוך ולא גוף וכו' ולא חכם ולא טיפש.

ומעתה דמסקינן דכוונת חנה בבקשתה לזרע אנשים שלא יהא חכם, ועלה קאמר לה עלי דה' יתן לה את שאלתה, הרי שכווראי נתקיימו דבריו שיתמלא בקשתה, דא"כ הו"ל להגמ' לאוקמי כוונת תפילתה בפשטות וכדברי המהרש"א, ועל כרחך צריכים אנו לומר שהקב"ה קיבל את תפילתה בשלימות, וכהבטחת עלי, ודברי היעב"ץ צ"ע.

והנראה לענ"ד דאף אם נימא דבאמת היה שמואל חכם גדול בקטנותו, עדיין נוכל לומר שתפילת חנה שלא יהא חכם נתקיימה במילואה, ומ"מ יעלו שני הדברים בקנה אחד ולא יסתרו אהדדי, ויבואר עפ"י מה שהביא בספר ליקוטי יהודה (במדבר ט"ז ג') בשם רבינו כ"ק מר' ארמון"ר האמרי אמת ויע"א על דברי המדרש "וקרח שפקח היה, מה ראה לשטות זו וכו'" שכוונת חנה בבקשתה שבנה לא יהא חכם, היתה שלא יהא חכם ופקח יותר מדאי כסביה קרח, שהרי ראתה מה אהני ליה במה שהחכים יותר מהארי.

וא"כ מתורץ בטוב שאכן תפילתה שלא יהא חכם מדאי באופן שיגרום לו להרשיע באמת נתקיים בו, אבל לענין חכמת וידיעת התורה בוודאי שלא היה לה כל מניעה שיחכים בה ביותר. ופשוט. (וראה במאמר מהגר"י וילברשטיין הנדפס בקובץ צהר ח"ו עמ' ד"ת)

ומדי דברי בענין זה אי שייך לומר שלא נתקבלו תפילות חנה, מן הראוי לציין שכבר היה לעולמים פולמוס נרחב בענין כיוצ"ב, דהנה אמרינן במדרש שוח"ט על תהילים שדוד בקש מאת הקב"ה שהעוסק באמירת תהילים יחשב לו ויטול שכר כעוסק בתורה נגעים ואהלות. וכתב בזה הגר"ח מוולאזין בספרו נפש החיים (שער ד' פ"ב) "וגם מי יודע אם הסכים הקב"ה על ידו בזה, כי לא מצינו בדבריהם ז"ל מה תשובה השיבו הוא יתברך על שאלתו וכמו שמצינו במס' ב"ב דף י"ז. ואידך, ההוא רחמי הוא דקבעי".

וכוונתו בזה דיש להוכיח שאין מוכרח שנתקבלו תפילות דוד, מהא דאמרינן בגמ' ב"ב שם "ת"ר שבעה לא שלט בהם רמה ותולעה ואלו הן אברהם יצחק ויעקב וכו' וי"א אף דוד דכתוב אף בשירי ישכון לבטח, ואידך, ההוא רחמי הוא דקבעי", וכלומר דטעמא דת"ק שלא מנה את דוד בין אותם שלא שלט בהן רמה, הוא משום דאח"נ שדוד בקש זאת מהקב"ה, אבל מאן יימר לן שאכן קיבל הקב"ה את תפילתו, ודילמא באמת כן שלט בו רמה. ולפי"ז הוכיח בעל הנפש החיים דכשם דת"ק דהכא ס"ל שאין מוכרח שקבל הקב"ה את תפילת דוד. שוב איכא למימר הכי אף גבי בקשתו על תהילים שיחשב כנגעים ואהלות, דאכן היא לא נענתה.

אולם כידוע חלקו עליו גדולי התורה והחסידות וסברו דחלילה לומר כדבר הזה שלא נתקבלו תפילות דוד המע"ה, וראה בספ"ק יסוד העבודה לר"א מסלאנים (ח"ב פרק ו' אות י"ט) ובאשל אברהם להגה"ק מבוטשאש (או"ח סי' רל"ח) ועוד שנקטו בפשיטות שנתקבלה תפילתו של דוד. ומפורסם שתשובה השיב הרה"ק ר' משה צבי מסאוראן על ראיתו של בעל הנפש החיים והיא לו נדפסה בספרו ליקוטי שושנים (פרשת וזאת הברכה), ותו"ד הוא דח"ו לומר ששלט בדוד רמה כי לא נתקבלה בקשתו, אלא כוונת הגמ' היא דת"ק חשיב להו רק אותם שלא שלט בהן רמה בזכות עצמם, משא"כ דוד שלא שלט בו רמה מחמת טעם אחר דרחמי הוא דקא בעי.

והביא הרה"ק מסאווראן ראייה לדבריו שבוודאי נתקבלו כל תפילות דוד מדברי הגמ' במס' ערכין (דף ט"ו:) "אמר ר' חמא בר חנינא, מה תקנתו של מספרי לה"ר, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה וכו' ר' אחא בר חנינא אומר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, אלא מה תקנתו שלא יבוא לידי לשון הרע, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה וכו'". והנה אי נימא כדברי בעל הנפש החיים שאין מוכרח שנתקבלו תפילות דוד, מה פסק ר' אחא שהמספר לה"ר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד, דילמא אף הכי לא נתקבלה בקשתו ולא הסכים הקב"ה לזה, ומדלא אמרין הכי, על כרחנו דנקטינן דכל תפילותיו של דוד נתקבלו לרצון לפני הקב"ה, ואף תפילה זו בכלל, ושפיר אמר ר' אחא בפשיטות שהמספר לה"ר אין לו תקנה.

ומצאתי להגרצ"פ פראנק בספרו שו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קי"ז אות ב') שכתב דאין מדברי הגמ' בערכין כל השגה על בעל נפש החיים, דהנה לכאור' קשה על דברי הגמ' הנ"ל היאך ביקש דוד שיכרת ה' כל שפתי חלקות, הא אמרין במס' ברכות (דף י') שר' מאיר ביקש שימותו הבריוני דהוה מצער ליה, ואמרה לו ברוריא דביתוהו שאין נכון להתפלל כך דהא כתיב (תהילים ק"ד) יתמו חטאים מן הארץ, ולא כתיב יתמו חוטאים. וא"כ גם הכא לא היה לו לדוד להתפלל שיכרתו. ועל כרחך צ"ל דאין לפרש הכוונה בדברי דוד באומרו יכרת ה' דהוה לשון תפילה, אלא שזהו לשון הוה שכן היא מרת הקב"ה להכרית שפתי חלקות, ודוד אמרו בנבואה על העתיד, ולכן דווקא כאן אמרין שכבר כרתו דוד, אבל בשאר דוכתי שאפשר לפרושי בלשון בקשה ותפילה, אין הכרח שנענתה בקשתו.

ולהצדיק את הצדיק נראה לענ"ד דבוודאי ניתן לבאר קרא דיכרת ה' בלשון תפילה וכמבואר על אתר באבן עזרא ובמצוד"ד, ורישא דקרא מטהיד עלה דקאמר הושיעה ה', ואף ריהטת לישנא דהגמ' מוכחת כדברי הרה"ק מסאווראן מדקתני "שכבר כרתו דוד" ומשמע שדוד הוא זה שפעל ענין זה ולא שכן היתה תמיד מרתו של הקב"ה, ומה שהוכיח ההר צבי מדברי הגמ' בכרכות שני תשובות לדבר, חדא דהכא לא התפלל דוד שימותו, ויכרת דקתני קאי דווקא על השפתי חלקות ועל הלשון מדברת גדולות, דאת זה יבצר ה' מן העולם ויענישם שלא יוכלו להוסיף ולדבר, ובאמת לא יתמו חוטאים.

ועוד ראשי' אם נסכים ונאמר שדוד התפלל עליהם שימותו, מ"מ לא קשיא מידי דהנה ראייתו להרב ממונקאטש בספרו דברי תורה (מהדו"ב אות מ"ו) שכתב שרבים טועים כאילו דברי ברוריה אלו מקובלים הם בדינו בלא שום חולק. ולא היא כי מצאנו בדוד מלכנו ברוב ספר תהילים שקילל שונאיו להיותם רשעים, אותם ובתיהם ובניהם בפרטות ובפירוש בכל מיני קללות, ומה אהני דרש פסוק אחד אם רוב פסוקי התהילים יכחישו דעה זו, ובוודאי שלא חש הש"ס לדברי אשה אפילו לומר דלא כוותה, והוכיח לזה מדברי רש"י בתהילים שפירש "יתמו חטאים - חוטאים" וברור כוונתו להוציא מדברי ברוריה. ויעו"ש מה שהאריך בזה וראה גם בספר זכות יצחק להגרי"ח ס"י י'. וא"כ קושיא מעיקרא ליחא שבאמת היתה דרכו של דוד המע"ה להתפלל על הרשעים שימותו ושפיר אמר שיכרת ה' כל שפתי חלקות.

ומעתה דנחבאר שאפשר לפרש קרא דיכרת ה' בלשון תפילה, ומ"מ לא חששה הגמ' דאולי זהו באמת הכוונה ודילמא לא נתקבלה תפילתו, על כרחנו מוכרח מהכא כדברי הרה"ק מסאווראן שהיה פשוט להגמ' שכל תפילות דוד נתקבלו לרצון לפני הקב"ה, ויצוין שכבר בדברי רבוחינו הראשונים כמלאכים מבואר בפשיטות שקבל הקב"ה את תפילתו, וראה לרבינו יהודה ב"ר יקר רבו של הרמב"ן בפירושו על התפילה עמ' ע"ד שכ"כ. ועוד בענין זה והמסתעף, ראה בספה"ק בית אהרן לרא"ש מקארלין פר' בלק ולכ"ק זקני בעל התניא והשו"ע במאמרי אדה"ז הקצרים עמ' תכ"ב, ובשו"ת אבני צדק יו"ד סי' ק"ב ובשו"ת דברי יציב יו"ד סי' קל"ו אות ב' ובמאמרו של הר"ג גרינוואלד הנדפס בקובץ אור ישראל גליון ט"ו.

בענין ערבות דנחל קישון

עוד הובא בגליון הקודם (עמ' קמ"ד) דברי הגמ' במס' פסחים דף קי"ח: "אמר רב הונא, ישראל שמאותו הדור מקטני אמונה היו וכדדרש רבה בר מרי, מאי דכתיב וימרו על ים בים סוף, מלמד שהמרו ישראל באותו שעה ואמרו כשם שאנו עולין מצד אחד כך מצרים עולים מצד אחר, אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותן ליבשה, אמר לפניו, רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו, אמר לו אתן לך אחד ומחצה שבהן, אמר לו רבש"ע יש עבד שתובע את רבו, אמר לו נחל קישון יהא לי ערב,

מיד פלט אותן ליבשה ובאו ישראל וראו אותן וכו' שנאמר נחל קישון גרפם נחל קדומים, מאי נחל קדומים, נחל שנעשה ערב מקדם."

וידועה קושית המהרש"א בח"א מה אהני לים סוף כשקבל הערבות דנחל קישון, הא תניא במס' ב"ב (דף קע"ג:) המלוה את חברו ע"י ערב לא יתבע ערב תחילה, וא"כ מחויב הכא ים סוף מקורם לתבוע את הלוח שהיא הקב"ה, ושוב הקושיה במקומה עומדת כלום יש עבד שתובע את רבו. ותי' המהרש"א דהיא הנותנת להיות ואין עבד תובע את רבו הרי שנחל קישון נעשה ערב אדעתא דהכי, שיוכלו לתבוע ממנו תחילה וכדין ערב קבלן. וראה מ"ש בזה החיד"א בספרו פתח עינים כאן. עוד יעוין בספר בן יהודע שתי' בזה לישנא דקרא המכנה את נחל קישון בשם נחל קדומים, והא טעמא בעי דאם להשיענו כא שנעשה ערב, היה לו להיקרא נחל ערבים וכדו', אלא לומר לך שנעשה ערב שיוכלו לתבוע ממנו מקורם להלוה.

והנה מצאתי להגאון המהרש"ם מברעזאן בשו"ת (ח"ב סי' קנ"ח) שנשאל הלכה למעשה היכי ליהוי דינא בעובדא דהוה "בראובן" ושמעון שהיו שניהם תחת יד שר אחד וכו' והשר ביקש מראובן להלוות לו אלף רובל כסף, ולא רצה מיראתו שלא ירצה אח"כ להתגרות עמו לתבעו בדיני אומות העולם, וחזר וביקש משמעון, ובא שמעון אצל ראובן ואמר לו שילוח להאדון והוא יהיה ערב ונתן לו כתב ערבות ולא בלשון קבלנות. וראובן הלוח להאדון וכו' ובהגיע זמן הפרעון לא פרע השר. ותבע משמעון, וטען שמעון שהוא רק ערב ולא קבלן ויתבע תחילה מהשר בדיני אומות העולם, וראובן השיב כי הלא מתחילה יראתי מזה להתגרות עם השר."

ופסק המהרש"ם דהדין עם ראובן משום שמעון נחשב ערב קבלן אפי' שלא נתחייב כן בפירוש, והביא לכך ראיה נפלאה מדברי הגמ' דהכא, דלמרות דנחל קישון הוה ערב סתם, אך מ"מ היות ואין עבד תובע את רבו, ולכן אין ביכולת הים סוף לתבוע את הקב"ה הרי על כרחך צ"ל כדברי המהרש"א שנחל קישון נהפך דינו להיות כערב קבלן, ולכן הוא הדין נמי הכא במעשה הנוכח שידע שמעון שאין רצון ראובן להתגרות עם השר, הרי שאף שהיה ערב סתם, דינו כערב קבלן.

והנראה לענ"ד לתרץ את קושית המהרש"א באופן"א וממילא נפלה יסוד הדין שהוציא המהרש"ם מהכא, דהנה כבר נידון הקושיה היאך ביקש הים ערבות על הבטחת הקב"ה, וכי אינו כוטח בו ח"ו שיקיים דברו הלא קל נאמן הוא אומר ועושה מדבר ומקיים, שכל דבריו אמת וצדק ודבר אחד מדבריו לא ישוב ויקם. וראה לרבינו כ"ק מרן אדמו"ר זיע"א בספח"ק פני מנחם (שש"פ, תשנ"ד, ס"ג, מאמר ג') שהקשה זאת ביתר שאת, דאם חש הים לכבוד השי"ת שלא יתבע עבד את רבו, הרי בוודאי זהו חוצפה גדולה יותר לתבוע מרבו ערב.

והביא חכ"א בגליון האחרון את תי' הגאון בעמח"ס שו"ת שבות יעקב בהגהותיו עיין יעקב הגדפסים על גליון הע"י במס' ערכין ט"ו. שביאר שבוודאי האמין הים להקב"ה, אלא טעם אחר היה לו במה שחפץ שלא יהיה הקב"ה חייב לו, והוא מטעם שגנאי הוא לרב שיהיה חייב לעבד ונמצא כאילו הוא עבדו של עבד שלו דכתיב (משלי כ"ב ד') עבד לוח לאיש מלוה.

וצריכים אנו לומר עפ"י דבריו אלו, שתשובת הקב"ה שנחל קישון יהיה ערב פתרה את החיסרון של עבד לוח לאיש מלוה, והוא משום שכבר אינו כלוח רגיל שמחויב לשלם בכל אופן, דהרי ניתן לגבות את החוב גם מהערב.

וא"כ מתורץ בטוב קושית המהרש"א דבאמת נחשב נחל קישון כערב סתם, ומ"מ לא קשיא מידי שהרי המלוה דהכא דהוה הים סוף לעולם לא יצטרך לתבוע את הלוח שישלם לו את חובו, כי הרי מובטח הוא שהקב"ה יעמוד בהתחייבותו, רק כל מה שתבע הים ערב הוא להגדיל כבוד השי"ת שלא יחשב כעבד לוח, וזה באמת ניתן לו.

ולפי"ז אין הכרח לחידוש המהרש"ם מדברי הגמ', דאיכא למימר בנידונו דלמרות שידע שמעון שאין ברצון ראובן לתבוע מהשר, מ"מ היות והתחייב סתם אין דינו כערב קבלן, ושאינו הכא גבי נחל קישון שלא היו צריכים להגיע כלל לתביעת פרעון החוב. ודו"ק.

בענין תשובה בודונות ובשגנות

תנינן בפ"ג דיומא, דהכהן הגדול בעת וידויו ביום הכפורים היה אומר כהאי לישנא "אנא ה', עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וכיתי. אנא ה' כפר נא לעוונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי וכו'". ומבואר בגמ' (דף ל"ו) דסדר וידויו זה הוא שיטת ר' מאיר דיליף לה מקראי דכתיב בהו כסדר הזה שהוא עוון פשע וחטאה. אולם רבנן פליגי עלה וסברתם הוא דיש להוכיח מקראי דפירוש עוונות הוא זדונות ופשעים אלו המרדים וחטאה אלו השגנות, ולכן מקשים רבנן על דברי ר"מ "ומאחר שהתורה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתורה על השגנות" (בתמיה, אם על זדונות ימחלו אין צריך לבקש שוב על השגנות. רש"י). ומכח קו' זו סבירא להו דסדר הידויו היה "חטאתי עויתי ופשעתי". יעו"ש בגמ' היטב, וכ"ה בירושלמי כאן (הל' ז', דף י"ח:; ובפ"ב דתוספתא ובתו"כ (אחרי פ"ב).

ואני בעניי לא זכיתי להבין ולהשכיל מה דהוה קשיא ליה לרבנן אדברי ר"מ, עד שהוכרחו לחלוק עליו, הלא אדרבה וכלפי לייא רק על שיטתם יש להקשות זאת ובהקדם דברי רבותינו הראשונים כמלאכים גבי הא דאמרינן (זבחים מ"ח) דרמי חטאת הוא דנקא וזה מעה, ואילו דמי אשם חלוי הוא כי סלעין שהוא מ"ח מעין. ולכאור' מן התימה לומר כן דהרי דיו לבא מן הדין להיות כנידון, דאם על עבירה וראית סגי במעה אחת, כ"ש שעל ספק די בזה.

ותירצו הרמב"ן והרבינו בחיי (ויקרא ה' ט"ו) וכן כתב רבינו יונה בחידושו לברכות (דף א' א': מה"ר"ר) דהטעם שהחמירו על הספק יותר מהוראי הוא "מפני שעל הוראי משים האדם החטא אל ליבו ודואג ומתחרט עליו וחוזר בתשובה שלימה, אבל על הספק עושה סברות ואומר אותה חתיכה שאכלתי אולי היתה מותרת ולא ישית אל ליבו לשוב ולזה החמירו בו יותר". והביא זאת הרמ"א (או"ח סי' תר"ג). וכידוע עיקר הדברים הוא ברייתא ערוכה באבות דרבי נתן (פרק ל') וראה בירושלמי פ"א דקידושין ה"ט. וראה בספר פחד יצחק לאמפרונטי בערך אשם חלוי.

ומבואר בכאן סברא אלימתא דהיכא שיש לאדם תירון שלא להשים עצמו רשע ושיכול לומר שלום עלי נפשי שאין חטאתי גדולה כ"כ נצרך בזה תשובה גדולה יותר. ולכן מחמירים לגבי ספק יותר מבוראי. וא"כ פשוט דהוא הדבר גם בשוגג לגבי מזיד, דהרי ברור שבמזיד התשובה יותר שלימה שהרי רואה גודל עונו שידע את ריכונו ונתכוון למרוד בו, מאשר בשוגג שיש לו להצטרק ולומר שאיז באשמתו.

וא"כ דברי רבנן בסוגיין הם כההוא עורבא דאייתי נורא לקיניה, דאדרבה דווקא אליבא דר"מ לא קשיא מידי דאכן לשיטתו סדר הידויו הוא מן הקל אל הכבד, שהרי יותר נקל למחול על הזדונות ועל המרדים שחשבתו יותר שלימה מאשר על השגנות אשר אינם משימם כ"כ אל ליבו לחזור בתשובה כראוי, ולכן אפי' שהתורה על הזדונות ועל המרדים, עדיין צריך להתוודות על השגנות. ואי קשיא, מדברי רבנן הוא דקשיא, דמאחר שהתורה על השגנות ומחלו לו אפי' שאין התשובה שלימה בזה, בוראי שעל הזדונות ועל המרדים ימחלו לו, ומדוע נצרך להתוודות גם עליהם. וצע"ג.

ומענין לענין לא אמנע טוב מלהביא בכאן מלתא חדתא בישוב קושית העולם הנודעה בדין בן סורר ומורה, דהנה תניא במס' סנהדרין (דף ע"ב) ריה"ג אומר וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתי חצי לוג יין האיטלקי, אמרה תורה יצא לבי"ד ליסקל. אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בסו"מ שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו (מה שהורגל בבשר ויין. רש"י) ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות. אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב.

והקשה הרא"ש בחידושו עה"ת (פרשת תצא) ועוד רבים מהראשונים, דאם זהו הטעם למיתתו של בסו"מ, מדוע עונשו בסקילה שהיא החמורה שבמיתות, הא אפי' אם ילסטם את הבריות יהיה דינו כדין רוצח בסייף ואיך יהיה עתה חמור יותר ממה שעתידי להיות דינו בסופו. וראה בספר הנכבד לב בנין (סי' ל"ו סק"ז) מה שהאריך טובא ללקט אמרים בזה.

והנראה לענ"ד בביאור הדבר עפ"י סברת הרמב"ן ודעימיה שהובאה לעיל, והוא דאף כאן רוצח ממש מבין גודל חטאו שהרי מתו מוטל לפניו וליבו נקפו ע"ז ולכן סגי ליה בסייף, אולם בן סורר ומורה אין מבין מהו העוון הגדול שעשה ואין מחשב סוף מעשה במחשבה תחילה מה יהא בסופו, ומדמה לעצמו שהוא לא ירד לדיוטא זו ללסטם את הבריות בעד בצע כסף, וכדי שלא יקלו ויזלזלו בזה, החמירה התורה בעונשו להרתיע וללמד תועים כינה שלא יגיעו לכך. והיינו טעמא דאשם תלוי והיינו טעמא דבסור"מ. ודו"ק.

ישראל דענדעראוויטש
עיה"ק ירושלם תובכ"א

על ההערות במס' פסחים

עוד על הערותיו ותגובותיו של ר' יואב רוזנטל שליט"א בגליון פ"ב ופ"ד

(א) מה שעמד [בגליון פ"ב] [בדף כב:] שמעון העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש. והקשה מע"כ למה לא פירש בפסוק ואהבת את ה' אלקיך שכתוב קודם וציין שם לעיין בכ"מ [ע"ש]. ויעיין עוד מה שהוספתי לציין בגליון פ"ה עמוד קל"ט הרבה מקומות לעיין [ע"ש]. וציין עוד בעיני יעקב על עין יעקב בפסחים [שם] מה שתירץ על קושיא זו.

(ב) מה שעמד [שם] בדברי המשנה [פח:] האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח כו' שכח רבו מה אמר לו כו' ואמרינן בגמרא לא שנו אלא ששכח אחר זריקה כו' אבל שכח לפני זריקה כו'. והקשה מע"כ דצ"ע בפשט המשנה איך אפשר לברר מתי שכח האדון.

ג.ב. שכח לאחר זריקה יש לברר באופן דאחד שאל לרבו ממש קודם שעת שזרקו הדם של קרבן רבו - איזהו שוחט גדי או טלה וידע רבו לענות לו. ואחר שעת זריקה שאלו עוד פעם אדם - איזהו שוחט גדי כו' ולא ידע רבו לענות לו כיון ששכח. נמצא דמבורר שפיר דשכח רבו אחרי זריקה. ושכח קודם זריקה יש לברר באופן דאחד שאלו לרב קודם זריקה איזהו שוחט גדי או טלה ולא ידע לענות לו לפי ששכח - הרי מבורר ששכח לפני זריקה [והרבה מקומות מיתוקמא מתני' בהיכי תימצא כאלה].

(ג) מה שהשיב עלי [בגליון פ"ד] על מה שכתבתי [שם אות ט"ז] בשם התוספתא והירושלמי דבפסח מצרים היה ג' כתות והעיר עלי דמהתוס' [בדף צה. בד"ה מה] משמע דבפסח מצרים לא היה ג' כתות. ג.ב. שם כתבו התוס' דתנא ושייר על מתני' [שם] דמה בין פסח ראשון לשני. דבפסח שני לא היה ג' כתות, אבל לא איירי שם כלל בחילוקי פסח מצרים לפסח דורות דבמשנה [צו].

וגם מה שציין מע"כ לעיין ביש סדר למשנה (פ"ט-מ"ה) ע"כ.

לא מצאתי שם דבפסח מצרים לא היה ג' כתות. ואדרבה שם הביא התוספתא הנ"ל להיפוך דבפסח מצרים היה כן ג' כתות [ע"ש] אלא ודאי כמו שהבאתי מהתוספתא והירושלמי דאף בפסח מצרים היה ג' כתות.

(ד) מה שעמד [בגליון פ"ב] [בדף קיב.] בויכוח בין ר"ע לרשב"י בבית האסורים דצריך לביאור רב. ג.ב. עיין בספר בן יהוידע [חידושי אגדות מהבן איש חי זצ"ל] כאן [בד"ה ובדרך אחר כו'] מש"כ בזה.

ומה שדקדק עוד מע"כ שם בביאור דברי רשב"י לר"ע "אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות" יעו"ש מה שכתב.

ג.ב. ע"ע בספר הג"ל כאן בד"ה אני אומר כו' מש"כ פירוש נאה בזה.

נמליאל הכהן רבינוביץ

כולל תוקי חיים
[שע"י מוסדות שומרי אמונים]
בני-ברק